

توسعه صنعت پتروشیمی: ضرورت یا عدم ضرورت؟

جمشید فهیمی فر

(فوق لیسانس اقتصاد، عضو هیئت علمی موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی)

متأسفانه رشد اقتصادی نیز با افت شدید مواجه شده است؛ از سوی دیگر به این دلیل که اقتصاد کشور توان جذب درآمدهای اضافی را نداشته، از افزایش این درآمدها نیز نتوانسته بهره‌ای ببرد.

با وجود این، اتخاذ یک برنامه جامع توسعه صادرات اقلام غیر نفتی، یکی از ضروریات فرآیند توسعه ایران، به ویژه در عصر جهانی شدن، بشمار می‌رود. کشوری که نتواند و یا نخواهد خود را درگیر بازارهای جهانی کند، مسلماً نه تنها نخواهد توانست از مزایای این قبیل بازارها بهره‌گیرد، بلکه بیش از پیش در جریان پیامدهای منفی آن‌ها نیز قرار خواهد گرفت. در این راستا، باید با لحاظ شرایط تاریخی روند توسعه اقتصاد جهان، موقعیت قطب‌های توسعه جهانی، شرایط همه جانبه اقتصاد ملی و منابع در دسترس بالفعل کشور، ترکیبی از گرایش‌ها رو به داخل و رو به خارج را بکار گرفت. ترکیبی که از دید صاحب‌نظران بهینه تلقی شود.

در حالی که پژوهش‌های مبتنی بر الگوی طرف عرضه، تاثیر رشد صادرات بر رشد اقتصادی اکثر کشورها، چه توسعه یافته و چه در حال توسعه، را در حد گسترده‌ای مثبت ارزیابی می‌کند، در ایران چنین رابطه مستقیمی دست کم برای دوره ۱۳۴۶-۷۶^(۱) مورد تایید نیست. در الگوی طرف عرضه آثار صادرات بر رشد اقتصادی (رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت)، از طریق صرفه‌های خارجی و افزایش بهره‌وری توضیح داده می‌شود؛ این الگو، به دو دلیل، در ایران معنی دار نیست. یکی اینکه، ترکیب صادرات غیر نفتی در دوره مذکور، عمدتاً شامل اقلام سنتی نظیر فرش، پسته، سالامبور و خوابار بوده که در مقایسه با اقلام صنعتی دارای آثار جانبی و بهره‌وری کمتری هستند. گفتنی است که سهم صادرات صنعتی از کل صادرات غیر نفتی، به طور متوسط سالانه ۲۰/۸ درصد گزارش شده است. دوم آنکه، سهم صادرات غیر نفتی در تولید ناخالص داخلی بدون نفت، در طول دوره بسیار ناچیز و در حد ۲/۳ درصد بوده که در مقایسه با ۱۱ درصد ترکیه در نیمه دوم دهه ۱۹۸۰، به مراتب کمتر است. بنابراین در کل، هم باید ترکیب صادرات غیر نفتی به سمت کالاهای صنعتی سوق داده شود و هم اینکه با یک برنامه‌ریزی اصولی و کارشناسانه از منابع راکد فعلی در راستای توسعه صادرات، بیشتر بهره‌برداری به عمل آید. خوشبختانه، در لایحه برنامه چهارم توسعه، به طور همه جانبه نسبت به توسعه صادرات، تمهیداتی اندیشیده شده است.

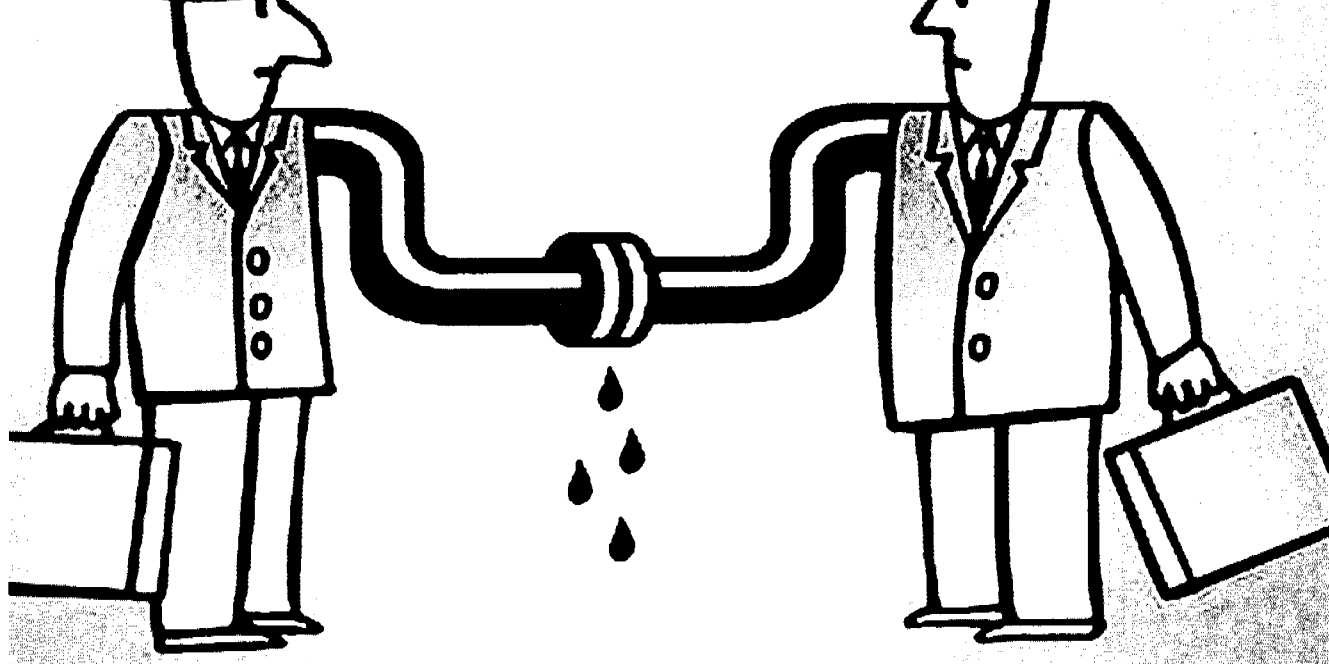
در ایران، از آغاز برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹)، راهبرد توسعه صادرات به عنوان راهبرد رشد اقتصادی مد نظر مسئولین اقتصادی نظام قرار گرفت. در واقع، اتخاذ چنین راهبردی، گرایش در جهت آزادسازی تجاری تلقی می‌شود که به دنبال آن، افزایش فناوری، بروز صرفه‌های ناشی از مقیاس و استفاده از مزیت‌های نسبی و نهایتاً رشد اقتصادی، تجلی خواهند یافت. در هر حال، عضویت در اوپک و برقراری سهمیه نفتی و قیمت‌پذیری از آن، از یک طرف و لزوم بروز قابلیت‌های تجاری و اقتصادی کشور در صحنه جهانی از طرف دیگر، قبول رویکرد توسعه صادرات محصولات غیر نفتی را اجتناب‌ناپذیر کرده است. سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته در صنایع پتروشیمی در سال‌های اخیر

توسعه صادرات غیر نفتی بر مبنای اتکای به صنعت پتروشیمی از دغدغه‌های اساسی سیاستگذاران طی سال‌های اخیر بوده است. این مقاله ضمن تاکید بر این راهبرد توان و ظرفیت موجود در بخش پتروشیمی را با استناد به داده‌های موجود مورد بررسی قرار داده است.

مقدمه

محصولات و فرآورده‌های پتروشیمی از جمله کالاهایی هستند که صادرات آن‌ها در چند سال اخیر در پی سرمایه‌گذاری‌های قابل ملاحظه دولت، در سبب صادراتی کشور تا حدود قابل توجهی جای گرفته است. واحدهای تولید کننده این گونه اقلام به دلیل فراهم بودن عوامل تولیدی فراوان و فناوری وارداتی در دسترس و نیز علاقه‌مندی سرمایه‌گذاران خارجی در سرمایه‌گذاری این بخش از اقتصاد، از سوددهی نسبتاً بالایی برخوردار هستند؛ بالا بودن قیمت سهام واحدهای پتروشیمی در بورس نیز دال بر این موضوع است. اضافه می‌شود که ارزش صادرات محصولات پتروشیمی از ۲۹ میلیون دلار در سال ۱۳۶۸ به ۸۰۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ افزایش یافته است؛ ارزش تولیدات این محصولات نیز در سال ۱۳۷۸، ۱/۵ میلیارد دلار بوده است. در حال حاضر سهم ایران در تولید جهانی این محصولات حدود ۰/۳ درصد و در صادرات جهانی حدود ۲/۵ تا ۳ درصد است که از طریق برنامه‌ریزی دقیق می‌توان به ارقام بالاتری نیز دست یافت.

امروزه گرایش سرمایه‌گذاری خارجی در صنعت پتروشیمی به اجرای پروژه‌های مشترک در کشورهای دارای ذخایر هیدروکربن، منجر شده که علت آن امکان تامین مواد اولیه ارزان در این کشورها و هزینه حمل و نقل کمتر است. طی سال‌های گذشته، نفت خام مهمترین منبع تامین نیازهای ارزی کشور بوده است. در حال حاضر نیز بیش از ۸۵ درصد از کل درآمدهای ارزی، به درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت و گاز اختصاص دارد. در روند صادرات این قبیل منابع تجدیدناپذیر، نکته جالب توجه این است که در برخی سال‌ها (سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۷۷) این سهم به حدود ۷۵ درصد تنزل یافته است. در این سال‌ها، دو عامل کاهش قیمت نفت و افزایش صادرات غیر نفتی باعث شده که از میزان درآمدهای ارزی نفتی کاسته شود. همچنانکه می‌دانیم، دولت بر پایه درآمدهای ارزی حاصل از فروش نفت، بودجه‌بندی می‌کند. به طور معمول، استقرار از شبکه بانکی، کاهش هزینه‌های عمرانی و بعضاً جاری، و افزایش نرخ ارز از جمله روش‌هایی بوده که دولت به هنگام کاهش منابع ارزی حاصل از صادرات نفت خام، بکار گرفته تا کسری بودجه را کنترل کند که البته نتیجه‌ای جز تورم به همراه نداشته است. خوشبختانه از برنامه سوم به این طرف، دولت با تشکیل «صندوق ذخیره ارزی»، گهگاه ارز مازاد بر نیاز را جهت تعدیل بازار بکار گرفته است. اما موضوع مهم در این باره این است که دولت در تنوع بخشی به منابع تامین ارز و توسعه صادرات غیر نفتی کمتر موفق بوده است. به همین دلیل، در سال‌هایی که درآمدهای نفتی به شدت کاهش یافته،

بر خوردار شود؛ به طوری که سهم ایران در ظرفیت جهانی از ۰/۷۴ درصد به ۲/۸ درصد و در سطح منطقه از ۱۳ به ۳۱ درصد در پایان برنامه سوم توسعه ارتقاء یابد.

شرکت مذکور در برنامه پنج ساله اول توانسته سرمایه گذاری های نسبتاً گسترده ای را برای ایجاد مجتمع های تولیدی جدید به عمل آورد. اما به دلیل کاهش میزان دسترسی به منابع سرمایه گذاری در سال های نخستین برنامه دوم، روند توسعه صنعت پتروشیمی دچار وقفه شد که پیامدهای ناگوار این توقف در رشد تولیدات سال های بعد آشکار شده است.

تولید و صادرات محصولات پتروشیمی

جدول (۲) روند تولید فرآورده های پتروشیمی طی سال های ۸۰-۱۳۷۳ را نشان می دهد. با توجه به این جدول، در سال ۱۳۷۳ از مجموع شش مجتمع تولید کننده محصولات پتروشیمی کلاً ۶/۹ میلیون تن انواع تولیدات، وارد بازارهای داخلی و خارجی شده است. در سال ۱۳۷۴، تولید با میزان ۲۲/۷ درصد افزایش به ۸/۵ میلیون تن رسید که قابل ملاحظه است. در سال ۱۳۷۵ با به بهره برداری رسیدن طرح های خراسان، تبریز و ارومیه، تولید کل با ۱۹ درصد رشد به سطح ۱۰/۱ میلیون تن افزایش یافت. در این افزایش، ارتقای فعالیت تولیدی «مجتمع بندر امام» در مقایسه با

نیز در راستای توسعه صادرات اقلام غیر نفتی است. با توجه به این سرمایه گذاری های انبوه، پیش بینی می شود که در پایان سال ۱۳۸۴، کل تولید این بخش از صنعت به حدود ۲۸ میلیون تن (۱/۸ میلیارد دلار) برسد. گفته می شود که در حال حاضر نیز میزان صادرات محصولات این صنعت، حتی از میزان صادرات فرش دستباف نیز فراتر رفته است.

بر اساس گزارشات منتشره از سوی «شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران»، در سال ۱۳۷۹ این شرکت بالغ بر ۱۱/۸ میلیون تن انواع تولیدات داشته است. در همین سال سهم ظرفیت تولیدی شرکت ملی صنایع پتروشیمی از ظرفیت کل تولیدات مشابه در جهان معادل ۰/۷۴ درصد و همین نسبت در خاورمیانه حدود ۱۳ درصد بوده است. ایران در سال ۱۳۷۹ بالغ بر ۳/۱ میلیون تن صادرات محصولات پتروشیمی داشته که حدود ۰/۷۶ درصد صادرات جهانی را شامل می شود. همین نسبت در سطح خاورمیانه به هفت درصد می رسد (جدول ۱).

این شرکت همچنین پیش بینی کرده که با تکمیل طرح های در دست اجرای خود از جمله توسعه صادرات محصولات پتروشیمی، افزایش تولیدات با ارزش افزوده بالاتر نظیر مواد پلیمری تا شش برابر ظرفیت کنونی، تولید پلی استرها و پلیمرهای مهندسی، افزایش تولید متانول تا سطح ۳/۳ میلیون، موقعیت شرکت ملی صنایع پتروشیمی در جهان و منطقه از جایگاه مطلوبی

جدول (۱) - سهم تولید و صادرات محصولات پتروشیمی ایران از جهان و خاورمیانه در سال ۱۳۷۹

شرح	از مقدار جهانی	از ارزش جهانی	از مقدار خاورمیانه	از ارزش خاورمیانه
سهم از ظرفیت تولید (درصد)	۰/۷۴	۰/۵۲	۰/۱۳	۱۴/۷
سهم از صادرات (درصد)	۰/۷۶	۰/۵	۷	۸

ماخذ: شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران.

جدول (۲) - روند تولیدات مجتمع‌های پتروشیمی کشور طی سال‌های ۱۳۷۳-۸۰

(واحد: تن)

سهم از کل (درصد)	جمع تولیدات ۱۳۷۳-۸۰	سال										نام شرکت
		۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳			
۳۷/۴۶	۳۱۰۰۲۱۱۸	۴۵۱۲۲۵۵	۴۴۹۰۱۱۸	۴۳۸۴۶۰۹	۴۱۳۸۵۳۹	۴۳۰۸۵۳۲	۳۸۲۶۶۹۲	۳۱۴۵۴۷۵	۲۱۹۵۸۹۷	بندر امام		
۲۰/۴۱	۱۶۸۸۸۳۱۱	۲۰۵۹۲۰۶	۱۹۸۱۶۶۵	۱۸۲۹۵۴۶	۲۲۲۷۵۳۰	۲۰۰۳۶۰۳	۲۴۳۱۳۴۶	۳۳۴۷۶۷۷	۲۰۰۷۷۳۸	رازی		
۱۶/۴۸	۱۳۶۳۹۲۳۲	۱۹۳۹۰۸۶	۱۷۴۳۸۷۵	۱۶۴۳۶۲۶	۱۸۳۵۳۷۸	۱۸۵۷۷۱۱	۱۷۸۳۱۱۶	۱۳۷۳۸۳۷	۱۴۶۲۶۰۳	شیراز		
۸/۷۳	۷۲۲۱۳۴۳	۱۱۲۲۴۶۴	۱۰۱۶۹۴۸	۱۰۳۹۱۹۸	۹۱۱۷۸۷	۹۳۷۸۲۸	۸۹۶۱۱۸	۸۱۷۵۱۴	۴۷۹۴۸۶	اراک		
۵/۸۰	۴۷۹۷۵۷۱	۹۱۵۶۴۳	۹۲۷۶۲۰	۸۷۷۳۱۶	۸۷۱۱۴۷	۷۴۹۱۲۲	۴۵۶۷۱۳	-	-	خراسان		
۵/۴۳	۴۴۹۷۱۲۸	۹۷۳۱۵۵	۶۶۷۸۷۱	۴۳۲۲۹۲	۴۵۶۷۵۷	۴۸۳۰۰۲	۴۱۷۰۰۹	۵۳۸۶۹۲	۵۲۸۳۵۰	خارک		
۳/۰۹	۲۵۵۷۶۵۲	۶۸۵۳۲۵	۶۴۱۳۷۹	۵۳۸۸۱۰	۴۴۶۷۱۵	۲۳۱۵۷۳	۱۳۸۵۰	-	-	تبریز		
۲/۵۴	۲۰۹۹۴۰۸	۳۲۶۸۲۶	۳۳۴۱۳۷	۲۴۶۸۸۶	۲۴۱۵۷۹	۲۳۹۵۸۷	۲۴۶۵۵۱	۲۴۰۷۰۶	۲۲۳۱۳۶	اصفهان		
۰/۰۷	۵۷۷۱۴	۱۳۱۵۸	۱۱۷۹۸	۹۴۴۲	۹۲۷۹	۶۳۲۱	۶۴۳۵	۱۲۸۱	-	ارومیه		
۱۰۰/۰۰	۸۲۷۶۰۴۷۷	۱۲۵۴۷۱۱۸	۱۱۸۱۵۴۱۱	۱۱۰۰۱۷۲۵	۱۱۱۳۸۷۲۱	۱۰۸۱۷۲۷۹	۱۰۰۷۷۸۳۱	۸۴۶۵۱۸۲	۶۸۹۷۲۱۰	جمع کل		

ماخذ: شرکت ملی صنایع پتروشیمی، سال ۱۳۸۱.

جدول (۳) - ارزش صادرات مجتمع های پتروشیمی کشور طی سالهای ۱۳۷۶-۸۰

(واحد: دلار)

سهم از کل (درصد)	جمع صادرات ۱۳۷۳-۸۰	سال					نام شرکت
		۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	
۷۰/۸۷	۲۲۸۳۵۷۵۷۱۸	۵۳۵۰۴۱۴۹۱	۶۱۱۷۱۴۱۳۸	۴۳۵۹۹۲۶۹۹	۳۰۰۶۲۸۵۶۳	۴۰۰۱۹۸۸۲۷	بندرامام
۹/۲۶	۲۹۸۳۴۷۷۱۸	۶۹۹۸۰۹۱۰	۶۸۲۱۱۶۵۶	۶۲۵۶۱۲۱۸	۳۵۷۵۵۵۷۳	۶۱۸۳۵۳۶۱	اراک
۸/۰۴	۲۵۹۰۶۹۶۲۳	۱۰۹۷۲۳۶۲۸	۸۸۲۰۱۱۰۰	۲۲۰۸۷۶۶۹	۱۵۳۰۸۹۳۵	۲۳۷۴۸۴۹۱	خارک
۵/۳۹	۱۷۳۶۵۷۸۲۶	۴۰۸۲۲۰۷۳	۲۵۴۲۰۱۹۶	۲۵۹۶۶۹۷۳	۴۸۲۲۰۹۹۸	۳۳۲۲۷۵۸۶	رازی
۳/۱۱	۱۰۰۳۴۷۴۸۵	۲۸۳۳۴۸۲۰	۲۶۰۷۹۰۱۸	۱۸۰۶۸۲۸۷	۱۵۳۵۳۶۱۴	۱۲۶۱۱۷۴۷	تبریز
۱/۶۲	۵۲۱۳۷۷۰۹	۸۷۶۴۱۵۷	۴۰۵۲۴۶۴	۷۲۲۳۰۴۲	۱۳۲۸۸۰۵۵	۱۸۸۰۹۹۹۱	اصفهان
۰/۹۷	۳۱۲۳۵۶۷۶	۱۸۲۳۶۶۰	۵۶۹۳۶۳۷	۶۳۶۹۵۶۰	۸۰۸۹۱۳۱	۹۲۵۹۶۸۸	شیراز
۰/۳۴	۱۰۹۱۷۴۰۸	۹۴۸۸	-	۳۵۵۷۴	۱۰۳۷۱۸۸۳	۵۰۰۵۰۲	خراسان
۰/۳۰	۹۶۹۱۷۸۳	-	-	-	۹۶۹۱۷۸۳	-	ایران
۰/۱۰	۳۱۲۵۷۲۰	۱۲۴۷۴۰۰	۱۰۱۷۰۰۰۰	۶۶۸۳۲۰	۱۹۳۰۰۰۰	-	ارومیه
۱۰۰	۳۲۲۲۱۰۶۶۶۷	۷۹۵۶۴۷۵۸۶	۸۳۰۳۸۹۲۰۹	۵۷۸۹۷۳۱۴۴	۴۵۶۹۰۴۵۳۶	۵۶۰۱۹۲۱۹۱	جمع کل

منبع: همان

سایر مجتمع‌ها، به مراتب چشمگیر بوده، به طوری که ۲۱/۶ درصد رشد داشته است. در کل، روند تولید محصولات، در همه سال‌ها به استثنای سال ۱۳۷۸، سیر صعودی را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، تولید، با رشد متوسط سالیانه ۹۰ درصد، از ۶/۹ میلیون تن در ابتدای دوره به ۱۲/۶ میلیون تن (نزدیک به ۲ برابر) در پایان دوره افزایش یافته است. شایان ذکر است که طی سال‌های ۸۰ - ۱۳۷۳، ۵۷/۸ درصد از کل تولید، به «پتروشیمی بندر امام» و «پتروشیمی رازی» اختصاص داشته است؛ ۸۳ درصد این تولید را چهار مجتمع بندر امام، رازی، شیراز و اراک تولید و روانه بازارها کرده‌اند.

- ۵. آمونیاک با ۸/۴ درصد سهم
- ۶ - کاتوچوی استیرن و بوتادین با ۸/۳ درصد سهم
- ۷. اتیلن گلیکول با ۷/۰ درصد سهم
- ۸. اتیلن با ۵/۸ درصد سهم
- ۹. قیر نفت با ۳/۷ درصد سهم
- ۱۰. کاتوچوی بوتادین با ۳/۳ درصد سهم
- ۱۱. بوتانول با ۱/۷ درصد سهم
- ۱۲. اتیلن، پروپیلن، بوتیلن و بوتادین با ۱/۶ درصد سهم
- ۱۳. گوگرد با ۰/۲ درصد سهم

آن چنان که ملاحظه می‌شود گوگرد با ۰/۲ درصد سهم، کمترین میزان صادرات جهانی در میان این محصولات را به خود اختصاص داده است. صادرات مجموع ۱۳ محصول منتخب، طی این دوره رشد مثبتی داشته است. صادرات این گونه کالاها از ۲۰/۴ میلیارد دلار در سال ۹۴ به ۲۰/۹ میلیارد دلار در سال ۹۸ افزایش یافته که میزان رشد اندک ۰/۵۴ درصدی در سال را نشان می‌دهد. البته روند تغییر در صادرات این محصولات به طور مستمر صعودی نبوده و پس از سال ۱۹۹۷ که ارزش آن به ۲۸/۱ میلیارد دلار در سال رسیده بود، با کاهش قابل توجهی مواجه شده است.

در میان محصولات تحت بررسی، اتیلن گلیکول و قیرنفت به ترتیب با ۱۳/۴ و ۷ درصد رشد سالیانه، بیشترین افزایش را داشته‌اند؛ از سوی دیگر، متانول و آمونیاک به ترتیب با ۱۱/۸ و ۵/۸ درصد رشد منفی بیشترین کاهش در ارزش را طی این سال‌ها داشته‌اند.

بر مبنای آمار «مرکز تجارت بین‌الملل» سهم صادرات گوگرد ایران از صادرات جهانی محصولات پتروشیمی طی سال‌های ۱۳۷۳.۷۷، به طور متوسط، ۲۶/۹ درصد بوده است. هر چند این سهم از ۲۶/۳ درصد در سال ۱۳۷۳ به ۳۴/۶ درصد در سال ۱۳۷۵ افزایش یافته، اما به دلیل کاهش چشمگیر آن ۲۱/۹ درصد در سال ۱۳۷۷، این متغیر کاهش ۴/۴ درصدی را در سال به نمایش گذاشته است. در همین دوره، سهم ایران در صادرات سه کالای بوتان مایع شده (۱/۴۷ درصد)، قیرنفت (۱/۱۹ درصد) و پروپان مایع شده (۱/۰۳ درصد) بیش از یک درصد، ولی سهم سایر محصولات کمتر از یک درصد و در مواردی بسیار ناچیز و در حد ۰/۰۱ درصد بوده است. سهم سایر کالاها عبارت است از: آمونیاک ۰/۸۷ درصد، اتیلن، پروپیلن، بوتیلین و بوتادین ۰/۳۹ درصد، اتیلن ۰/۳۳ درصد، کاتوچوی بوتادین ۰/۳ درصد، کاتوچوی استیرن و بوتادین ۰/۲۶ درصد، بوتانول ۰/۲ درصد، متانول ۰/۱۲ درصد، پلی استیرن ۰/۰۲ درصد و اتیلن گلیکول ۰/۰۱ درصد.

سهم برخی کالاها همچون پلی استیرن (۲۶۲/۵ درصد)، اتیلن، پروپیلن، بوتیلین و بوتادین (۱۱۹/۳ درصد)، قیر نفت (۸۱/۵ درصد)، اتیلن (۲۷/۹ درصد)، کاتوچوی استیرن و بوتادین (۱۸/۸ درصد)، بوتان مایع شده (۱۵/۸ درصد) و پروپان مایع شده (۵/۲ درصد) متناسب با روند صادرات آن‌ها رشد کرده (به میزان ارقام داخل پرانتز)، اما سهم سایر کالاها همچون آمونیاک (۴۳/۲ درصد)، بوتانول (۱۱/۰ درصد)، متانول (۷/۷ درصد)، گوگرد (۴/۴ درصد)، کاتوچوی بوتادین (۲/۱ درصد) و اتیلن گلیکول (۰/۷ درصد) از بازار جهانی کاهش یافته است.

آیا در صادرات دارای مزیت هستیم؟

در میان محصولات مختلف پتروشیمی، گوگرد طی دوره ۱۳۷۳.۷۷

روند صادرات فرآورده‌های پتروشیمی را نیز می‌توان در جدول (۳) ملاحظه کرد. طبق ارقام این جدول، در سال ۱۳۷۶، ۵۶۰ میلیون دلار انواع محصول پتروشیمی را هشت مجتمع بندر امام، اراک، خارک، رازی، تبریز، اصفهان، شیراز و خراسان تولید و روانه بازارهای صادراتی کرده‌اند. این صادرات، طی سال‌های بعد، به تدریج پس از نوسان‌هایی رشد کرده تا اینکه در سال ۱۳۸۰ به مرز ۸۰۰ میلیون دلار رسیده است. در کل، میزان صادرات طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۶ حدود ۳/۲ میلیارد دلار شده که ۸۱ درصد آن به دو مجتمع بندر امام و اراک تعلق دارد؛ از آنجا که سهم این دو مجتمع در تولید ۴۶ درصد بوده، می‌توان گفت که عمده فرآورده‌های آن‌ها برای صادرات تولید می‌شود. سهم سایر مجتمع‌ها از صادرات بین حداقل ۰/۹۲ و حداکثر ۸/۱ درصد بوده است.

در سطح جهان، کشورهای فعال در تجارت محصولات پتروشیمی به سه گروه اصلی تقسیم می‌شوند: کشورهای دارای ذخائر نفت و گاز طبیعی که بیشتر جزء اوپک هستند؛ این کشورها صادرکنندگان اصلی محصولات اولیه همچون پروپان مایع شده، بوتان مایع شده و متانول اند. کشورهای صنعتی و تازه صنعتی شده جنوب شرقی آسیا صادرکننده مواد فرآوری شده حاصل از اقلام مذکورند. کشورهای تازه صنعتی شده عموماً با سرمایه‌گذاری در صنعت پتروشیمی در پی جایگزین شدن به جای کشورهای صنعتی هستند. به عبارت دیگر، کشورهای صنعتی به تدریج از صف تولید کنندگان عمده در حال خارج شدن‌اند؛ مشکلات زیست محیطی از جمله دلایل مهم این واگذاری محسوب می‌شوند. بنابراین، در نهایت کشورهای مذکور به ناچار فناوری تولید را به کشورهای تازه صنعتی شده آسیای جنوب شرقی و برخی کشورهای اروپای شرقی، منتقل کرده و می‌کنند.

متقاضیان مهم محصولات پتروشیمی در جهان نیز به سه گروه اصلی تقسیم می‌شوند: کشورهای صنعتی، کشورهای تازه صنعتی شده و سایر کشورها. قابل توجه اینکه در بسیاری از محصولات، نزدیک به ۷۵ درصد از کل تقاضای جهانی به حداکثر ۱۰ کشور تعلق دارد.

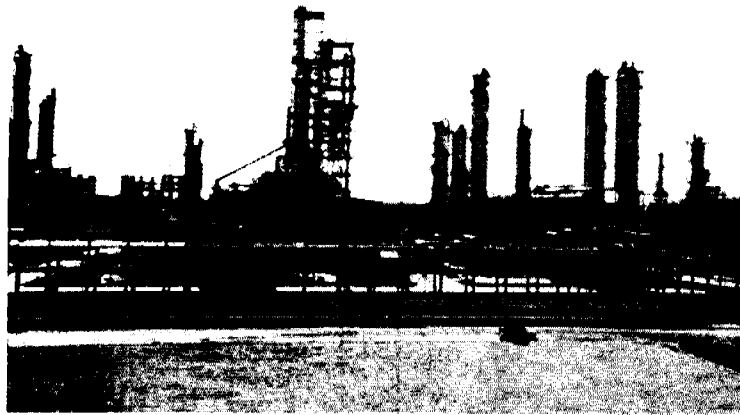
با توجه به جدول (۴) می‌توان دید که صادرات جهانی پروپان مایع شده بسیار فراتر از سایر محصولات مورد بررسی است. در ادامه، سهم هریک از محصولات مورد بررسی طی سال‌های ۱۹۹۴-۹۸ در میان سیزده محصول منتخب ارائه می‌شود.

- ۱. پروپان مایع شده با ۲۴/۲ درصد سهم
- ۲. پلی استیرن با ۱۴/۲ درصد سهم
- ۳. بوتان مایع شده با ۱۲/۷ درصد سهم
- ۴. متانول با ۹/۰ درصد سهم

جدول (۴) - صادرات جهانی برخی محصولات پتروشیمی طی سال‌های ۱۹۹۴-۹۸

نرخ رشد سالانه	سهم	۱۹۹۴-۱۹۹۸	۱۹۹۸	۱۹۹۷	۱۹۹۶	۱۹۹۵	۱۹۹۴	نام محصول	SITC کد
۰/۵۱	۸/۳	۱۰۲۵۰۶۵۷	۱۸۲۹۹۴۴	۲۰۴۰۶۰۶	۲۱۸۶۳۶۲	۲۴۰۰۷۶۲	۱۷۹۲۹۸۳	کاتوجوی استیرن و بوتادین	۲۳۲۱۱
۵/۷۷	۳/۳	۴۰۳۳۹۵۰	۷۵۲۵۴۰	۸۳۹۰۷۲	۹۱۲۹۲۵	۹۱۸۰۷۱	۶۰۱۳۴۲	کاتوجوی بوتادین	۲۳۲۱۲
۶/۹۵	۳/۷	۴۵۵۸۱۶۷	۸۹۶۶۳۰	۱۱۲۱۶۵۵	۹۹۶۵۷۹	۸۵۸۰۵۴	۶۸۵۲۴۹	فیرنفت	۳۳۵۴۱
۴/۲۹	۲۴/۲	۲۹۸۲۸۰۵۷	۵۱۰۷۵۶۶	۷۷۱۹۸۹۹	۷۰۱۰۷۴۱	۵۶۷۲۶۶۲	۴۳۱۷۱۸۹	پروپان مایع شده	۳۴۲۱
۱/۷۸	۱۲/۷	۱۵۶۱۹۴۴۹	۲۳۷۷۰۳۰	۳۷۶۸۳۰۲	۳۶۷۱۲۴۸	۳۲۴۸۵۸۶	۲۵۵۴۲۸۳	بوتان مایع شده	۳۴۲۵
۴/۹۸	۱/۶	۱۹۱۹۷۷۷	۳۱۴۱۱۴	۵۲۵۹۹۳	۳۹۲۴۴۹	۴۲۸۵۷۱	۲۵۸۶۵۰	اتیلن، پروپیلن، بوتیلن و بوتادین	۳۴۴۱
۱/۰۷	۵/۸	۷۱۳۷۱۸۳	۱۲۴۲۰۹۱	۱۶۴۸۰۱۷	۱۴۳۴۰۴۲	۱۶۶۲۸۶۹	۱۱۹۰۱۶۴	اتیلن	۵۱۱۱۱
-۱۱/۷۶	۹/۰	۱۱۰۸۱۱۹۳	۱۶۴۰۷۳۸	۲۳۰۴۵۴۶	۱۶۷۴۳۶۳	۲۷۵۴۷۳۵	۲۷۰۶۸۱۱	متانول	۵۱۲۱۱
-۴/۱۷	۱/۷	۲۱۵۴۲۱۱	۲۹۸۱۷۰	۴۳۵۰۴۷	۴۳۴۷۶۳	۶۳۲۶۹۶	۳۵۳۵۳۵	بوتانول	۵۱۲۱۳
۱۳/۴۱	۷/۰	۸۵۶۳۶۲۹	۱۶۴۹۵۹۰	۲۰۶۶۰۹۹	۱۸۶۷۸۱۴	۱۹۸۲۹۱۲	۹۹۷۲۱۴	اتیلن گلیکول	۵۱۲۲۱
۳/۱۶	۰/۲	۲۰۷۶۵۵	۳۷۶۱۶	۵۳۳۴۳	۴۶۷۷۱	۳۶۷۱۰	۳۳۲۱۵	گوگرد	۵۲۲۲۶
-۵/۸۳	۸/۴	۱۰۳۰۲۸۲۵	۱۴۹۹۴۸۷	۲۱۴۷۳۶۳	۲۲۹۱۴۲۸	۲۴۵۷۴۹۶	۱۹۰۷۰۵۱	آمونیاک	۵۲۲۶۱
۱/۵۹	۱۴/۲	۱۷۴۸۳۶۲۳	۳۲۱۹۲۵۰	۳۴۶۲۲۶۳	۳۶۴۸۱۶۹	۴۱۳۱۹۹۷	۳۰۲۱۹۴۴	پلی استیرن	۵۷۲۱۹
۰/۵۴	-	۱۳۳۱۳۰۳۷۶	۲۰۸۶۴۷۶۶	۲۸۱۳۲۲۰۵	۲۶۵۶۷۵۴	۲۷۱۴۶۱۲۱	۲۰۴۱۹۶۳۰	جمع کل	

ماخذ: بانک اطلاعاتی PC/TAS مرکز تجارت بین الملل، ۲۰۰۰.

اهمیتی ندارد. باید با انتقال مبانی علمی یک فناوری خاص، به محصولات تولیدی تنوع بخشید.

خلاصه

یکی از اهداف برنامه های پنج ساله سوم و چهارم توسعه، توسعه صادرات غیر نفتی است. به عبارت دیگر، اتخاذ راهبرد برون گرا یکی از محورهای اساسی این برنامه هاست. در این راستا و بر مبنای منابع موجود کشور، تولید و صادرات محصولاتی نظیر محصولات پتروشیمی، مدنظر است و برای آن برنامه ریزی و سرمایه گذاری هنگفتی صورت گرفته است.

صنعت پتروشیمی، یکی از صنایع سرمایه بر است تا کار بر، بنابراین از نظر ایجاد شغل، این سرمایه گذاری قابل توجیه نیست. ولی از این جهت که منابع و مواد اولیه این صنعت به وفور در ایران وجود دارد، توسعه صنایع پتروشیمی تحت شرایط و راهبردهای خاصی می تواند ارز آور باشد. یکی از اولویتهای دولت، سرمایه گذاری در تولید و صادرات فرآورده های پتروشیمی است؛ چنانچه پیشتر دیدیم تولید و صادرات این محصولات طی چند سال گذشته به طور متوسط حدود نه درصد رشد داشته است. باید توجه داشت که این رشد هنوز آن ثبات لازم را ندارد؛ به عبارتی، توسعه صنعت پتروشیمی هنوز به مرحله پایداری نرسیده و فاصله زیادی با آن دارد. بنابراین، لازم است علاوه بر انتخاب راهبردی فوق در داخل، در خصوص بازاریابی، حلقه نهایی و کلیدی توسعه نیز سرمایه گذاری بهینه ای در زمینه های مختلف صورت گیرد. از جمله: مطالعه بازارهای عمده جهانی نظیر خاور میانه، آسیای شرقی، اروپا و آمریکای شمالی که نقش صادرکننده دانش فنی را بر عهده دارد. در حال حاضر، خاور میانه تامین کننده مواد پایه مناطق آسیای شرقی و اروپاست. باید توجه داشت که تولید محصولات پتروشیمی در کشورهای پیشرفته ای نظیر ژاپن و آمریکا و اروپا بنا به دلایل زیست محیطی تا حدود زیادی با کاهش مواجه شده و در مقابل بازار کشورهای چین، عربستان سعودی، مالزی و حتی ایران، به دلیل رشد قابل ملاحظه جمعیت و تولید ناخالص داخلی آن ها رو به گسترش است. علاوه بر آن، بازارهای جدیدی، نظیر بازار هند، در صد بالایی از فرآورده های پتروشیمی را به خود اختصاص می دهند.

امروزه شرایط بازارهای جهانی به گونه ای است که لازمه نفوذ در آن ها و کسب موفقیت، تولید در مقیاس های بزرگ و با فناوری پیشرفته و بکارگیری مناسب ترین شبکه های توزیع توأم با بازاریابی قوی است.

پی نوشت:

۱- عظیمی سیدرضا، «بررسی اثرات صادرات غیر نفتی بر رشد اقتصادی در ایران»، آذر و دی ۱۳۷۹.

منابع:

۱. عظیمی، سیدرضا، بررسی اثرات صادرات غیر نفتی بر رشد اقتصادی در ایران، آذر و دی ۱۳۷۹.
۲. شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران، کلیه آمارهای تولید و صادرات محصولات پتروشیمی، سال های ۸۰-۱۳۷۳.
۳. فهیمی فر، جمشید، تعیین و اولویت بندی بازارهای هدف محصولات صادراتی پتروشیمی ایران، آبان ۱۳۸۲.
4. ITC, Comtrade database, PC/TAS, 1999.

بیشترین «مزیت نسبی آشکار شده» (RCA) را داشته است. مزیت نسبی سالیانه این محصول به طور متوسط ۷۹/۵ بوده، و از ۶۹/۳ در سال ۱۳۷۳ به ۹۵/۷ در سال ۱۳۷۷ افزایش یافته است. بوتان مابع شده، دومین محصولی است که صادرات آن طی سال های مذکور مزیت بالایی داشته است. مزیت این محصول از ۳/۳ در سال ۱۳۷۳ به ۹/۸ در سال ۱۳۷۷، افزایش یافته است. در صادرات قیر نفت نیز دارای مزیت بوده ایم؛ طی سال های ۱۳۷۳-۷۷، مقدار این مزیت به طور متوسط ۳/۵ بوده است. گفتنی است که مزیت آشکار شده این محصول، طی این دوره، سالیانه ۱۰۵/۳ درصد رشد داشته است. در کل، به جز کائوچوی استیرن و بوتادین، کائوچوی بوتادین، متانول، بوتانول، اتیلن گلیکول و پلی استیرن، سایر محصولات مزیت صادراتی نسبتاً خوبی داشته اند. نکته مهم اینکه، در این سال ها مزیت آشکار شده کلیه محصولات صادراتی پتروشیمی به جز آمونیاک و بوتانول، روند صعودی و باتباتی را طی کرده است که این افق روشنی را برای صادرات آینده به تصویر می کشد.

مقایسه ایران با سایر کشورهای صادر کننده محصولات پتروشیمی نشان می دهد که مزیت ایران در صادرات محصولات پتروشیمی به مراتب بهتر از سایرین است؛ البته این موضوع امری طبیعی است، زیرا در عرصه تجارت جهانی، کشورها بیش از پیش در تولید و صادرات کالاهایی متمرکز می شوند که منابع و مواد لازم جهت تولید را در اختیار دارند. نفت خام و گاز طبیعی تنها خوراک در تولید محصولات پتروشیمی محسوب می شوند و ایران به طور کامل آن ها را در اختیار دارد. استفاده ارزان از این مواد طبیعی مسلماً عرضه صادراتی محصولات را با صرفه تر می کند، به همین دلیل در شرایط فعلی، مزیت ایران در اکثر محصولات در حد بالایی است. چنانچه مواد اولیه ارزان قیمت در آینده در اختیار واحدها قرار نگیرد، و شرکت ها ناچار از تهیه آن با قیمت های بازار باشند، در آن صورت، مزیت موجود تا حدی تحت تاثیر منفی قرار خواهد گرفت.

واقعیت امر این است که ایران، همچون برخی کشورهای در حال توسعه نفت خیز، در دام تقسیم کار جهانی افتاده است؛ چون منابع نفتی فراوان در اختیار دارد پس باید محصولاتی را تولید و صادر کند که تولید آن ها مبتنی بر همین مواد است؛ محصولاتی نظیر پروپان، بوتان، بنزن، تولوئن و متانول مشخص نیست که در چارچوب یک نظام بدون یارانه دارای مزیت باشند. این در حالی است که کشورهای وارد کننده این فرآورده ها، محصولاتی چون داروهای گران قیمت، سموم دفع آفات گران قیمت و سایر کالاهای پیشرفته را تولید می کنند و با چندین برابر قیمت، به کشورهای دیگر از جمله ایران صادر می کنند. پس در این باره باید دوراندیشی لازم را داشته باشیم. برای مثال، می توان روی پلیمرهای مهندسی یا پلاستیک های مهندسی با ارزش افزوده بسیار بالاتر نسبت به پلیمرهای چند منظوره، سرمایه گذاری کرد. ABS یکی از انواع پلاستیک های مهندسی است که می توان در آن سرمایه گذاری کرد. گفته می شود که سالیانه ۸۰ نوع ABS وارد بازار آمریکا می شود. اینکه با خرید یک فناوری از خارج تنها یک یا چند محصول خاصی تولید و صادر شود، چندان